

Maar wat is goed leren bewegen?

De laatste veertig jaar zijn er veel ontwikkelingen binnen ons vakgebied geweest die bepalend zijn voor de richting waarin ons vak zich beweegt. Edwin Timmers heeft literatuuronderzoek gedaan naar deze vakontwikkeling in Nederland waarover hij je in dit artikel informeert. In dit nummer ook een bespreking van zijn boek.

Door: dr. Edwin Timmers

Dit artikel beschrijft enkele aandachtspunten van de LO-vakontwikkeling in Nederland in de periode 1970-2010¹. Het boek is gebaseerd op een uitgebreide literatuuranalyse en gesprekken met veel vakcollega's. Er zijn enkele redenen om deze historische schets vanaf 1970 te beginnen. Verschillende auteurs (Kramer, Lommen en Kugel) hebben de vakhistorie tot ongeveer 1970 uitputtend beschreven. Het is ongeveer het moment waarop unieke en dominante vaktheoretici zoals Gordijn, Groenman en Rijsdorp zich uit het vakdiscours terugtrekken. Er ontstaan in de loop van de jaren zeventig en tachtig geleidelijk groeperingen met onderling eensluidende, maar ten opzichte van elkaar onderscheidende opvattingen. Binnen die groeperingen nemen kartrekkers het voortouw, zoals bijvoorbeeld Crum, Kugel, Faber, Stegeman, Mooij, Brouwer en Timmers. Vanaf 1970 begint de sport in Nederland geleidelijk te veranderen. Van eenvormig wedstrijdgericht en beperkt in aanbod naar veelvormig wedstrijd- én recreatief gericht met een breed aanbod. Sport kan ook steeds meer veelzijdig worden beoefend. Zo kun je sporten om 'vergelijkend te presteren', maar ook om 'te showen'. Kortom: die in potentie veranderbare sport wordt ook voor gebruik in de school steeds aantrekkelijker. Vanaf 1970 nemen in het onderwijs de innovaties sterk toe. Er ontstaan door fusies grote scholengemeenschappen. Dat levert ook de wens op naar meer eenvormige onderwijssystemen.

Het vak LO zoekt binnen al deze ontwikkelingen steeds naar een eigen positie.

LO in Nederland

De vakontwikkeling is in de genoemde periode een leerzame en productieve. Er is veel geschreven en onderzoek gedaan, visies/opvattingen en doelen zijn verwoord, onderwijsconcepten zijn uitgetoetst en natuurlijk is er vooral veel door leerlingen gesport en bewogen¹. Leerlingen vinden LO een fijn vak omdat het een doevak is en vooral op beleving is gericht. Ze vinden zelf dat ze er voldoende leren. Vakleraren denken daar zelf vaak wat anders over. Omdat een gemeenschappelijke vaknorm over gewenste 'druk op leren' in breedte en diepgang ontbreekt, is veel acceptabel. Vooral in de laatste twintig jaar zijn er vele voorbeeldprogramma's of -plannen voor korte en lange termijn gemaakt. Ze zijn bedoeld als referentiekader, maar geven tegelijk ook een inhoudelijke norm aan, van wat die auteurs tot 'goed onderwijs' rekenen. Bij onderzoek naar het effect en gebruik van plannen in de praktijk blijkt steeds dat er wel voor een korte periode (bv. tien weken, tussen twee vakanties) wordt gepland, maar zelden voor een langere periode. LO-leraren vormen op school vakgroepen, maar slechts bij één op de vijf vakgroepen zie je een gezamenlijk vakwerkplan. Meestal worden daarin alleen de bewegingsactiviteiten beschreven en niet de onderwijsaanpak. Dat laatste is opmerkelijk omdat het bij onderwijsontwikkeling juist meestal over een te veranderen didactische aanpak gaat. Bijvoorbeeld: hoe ga je in je onderwijs beter om met verschillen tussen leerlingen en hoe zorg je ervoor dat leerlingen meer zelfstandig en zelfsturend leren? Samenwerkend leren en ontwikkelen in een vakgroep of lerarenteam wordt vanaf de jaren tachtig sterk aanbevolen, maar blijft in toepassing beperkt. Ondertussen is en blijft het imago van de vakleraar over het algemeen goed bij zowel directies, collega's van andere vakken als ouders. Ze worden gezien als goede organisatoren en begeleiders van leerlingen of studenten. Er is geen 'druk' op vakleraren om zich professioneel te blijven ontwikkelen. Ook meestal niet van de eigen vakcollega's binnen een school. Als iedereen over dat functioneren tevreden is, resteert alleen de eigen professionele norm en het eigen vermogen tot kritisch reflecteren. Eigen relatieve 'ontevredenheid' stimuleert de eigen ontwikkeling. Je ziet dat bij thans bij één op de zeven vakleraren.

LO in het onderwijs

Het onderwijs in Nederland wordt op hoofdlijnen aangestuurd. Scholen krijgen binnen die hoofdlijnen steeds beperkter ruimte om de onderwijsorganisatie, de inhoud (het wat?) en de aanpak (het hoe?) zelf in te vullen. In het begin van de jaren negentig wordt dat nog aan elke school(locatie) overgelaten. Later geven de inmiddels gevormde scholengemeenschappen vanuit hun directies meer gedetailleerde sturing. Als differentiatie, zelfstandigheid of competentiegericht onderwijs belangrijk wordt gevonden, zal elk vak in de school daarmee ook iets moeten doen¹. Het onderwijs in het algemeen wordt in de loop van de jaren steeds meer indirect sturend. Het geeft leerlingen of studenten steeds meer en op vele momenten keuzemogelijkheden, maar zonder voldoende begeleiding omdat deze beperkt wordt. Het

vanaf de jaren negentig toenemend belang van zelfstandigheid, bevordert de aandacht voor het zelf 'leren hoe te leren' van de leerling in combinatie met het 'actief leren onderwijzen' van de leraar. Bij de rigoureuze doorvoering van een nieuwe aanpak gaat met name het nodige mis op het gebied van scholing en coaching van leraren. We leren ervan dat elk onderwijssysteem afgestemd moet zijn op de mogelijkheden van de doelgroep en er alternatieven in aanpak beschikbaar moeten zijn. Meer maatwerk dus.

LO in theorie en praktijk

Leerresultaten zijn het gevolg van totaalplaatjes¹. Bijvoorbeeld de samenhang van het didactisch handelen van de lesgever, zijn/haar aanpak (het *hoe*), de mogelijkheden van de leerling en de activiteiten zelf (het *wat*). Maar ook het didactisch handelen van de lesgever is een geheel van opvattingen, methoden, doelen, werkwijzen en manier van beoordelen. Dit laatste kun je een praktijktheorie noemen. Er zijn in het Nederlands taalgebied in de loop van de jaren drie vrij complete praktijktheorieën ontwikkeld: *kring* Zwolle, Groningen en Leuven¹. Ze beschrijven de overeenkomsten in het denken en handelen van groepen vakleraren en vakdidactici en ze worden steeds verder ontwikkeld. Praktijktheorieën

verschillen onderling in de breedte en diepgang van het leren en de mate van gewenste 'druk' op het leren van leerlingen.

De LO-theorie integreert theorieën van verschillende herkomst (pedagogiek, sociologie, leer- en ontwikkelingspsychologie e.d.) en vertaalt deze in direct bruikbare handelingsaanbevelingen voor de vakleraar en – sinds de jaren negentig – ook voor de leerling in het voortgezet onderwijs. Helaas is het theorieaanbod op opleidingen voor lichamelijke opvoeding vanaf de jaren zeventig sterk vermindert. Ook een brede theoretische oriëntatie van veel vakdidactici, de professionele vakontwikkelaars, is beperkter geworden. Verouderde theorieën of opvattingen blijven daardoor te lang als basis voor het werk dienen. Vernieuwing in het vak zie je in keuzes en volgordes van activiteiten, maar veel minder in onderwijsleermethoden of aanpak.

Een voorbeeld hiervan is de theorieontwikkeling en onderzoek op het gebied van neurofysiologie, leerpsychologie, sportfilosofie en trainingsleer. Deze toont aan dat bewust en onbewust leren bewegen samengaat. Het merendeel gebeurt onbewust. Technische en tactische principes of kernhandelingen zijn de *bewuste* ankerpunten. Een technisch principe bij het slaan bij soft- of honkbal is: 'kijk naar de bal en sla horizontaal'. Een tactisch verdedigingsprincipe bij doelspelen is 'blijf steeds tussen de man met bal en het doel'. De rest wordt vooral onbewust en al spelend geleerd. Die bewustheid zie je in de aanpak van leraren in de les beperkt terug.

LO en sport

LO en (jeugd)sport hebben in de jaren zeventig en tachtig voor een deel van de vakwereld op gespannen voet met elkaar gestaan. Dat is vanaf de jaren negentig geleidelijk veranderd. De sport ontwikkelt zich namelijk van eenvormig, wedstrijdgericht en per stad of dorp beperkt in aanbod tot meer veelvormig, wedstrijd- en recreatief gericht en met vele sportvormen per stad of dorp. De sport kan ook veelzijdiger worden beoefend. Sporten wordt, gezien de veelvormig- en veelzijdigheid, nu als synoniem met spelen opgevat. De mens is op spelen ingesteld, maar of je ook werkelijk wilt gaan spelen, hangt af van persoonlijke motieven. Deze beïnvloeden je manier van sporten. Als je 'bewegen om te showen' belangrijk vindt, speel je anders, dan wanneer je het 'presteren' belangrijk vindt. Sportvormen worden steeds meer als veranderbaar gezien. De (jeugd)sport heeft daardoor veel invloed gekregen op de keuze van de LO-activiteiten en de leervolgordes. Daar komt bij dat ruim 60% van de LO-leraren ervaring heeft met sporttraining en vaak ook sporttrainerscursussen heeft gevolgd. Zij vooral introduceren sportvormen binnen de school.

Een sterke gerichtheid op conditieverbetering c.q. het verbeteren van fysieke basisvoorwaarden, zoals bijvoorbeeld coördinatie of uithoudingsvermogen, is binnen de LO in Nederland vrijwel achterwege gebleven. Het komt nu alleen nog aan bod binnen bijvoorbeeld een thema 'leren trainen' in de bovenbouw van het VO. Het beter leren basketballen bijvoorbeeld wordt veel belangrijker gevonden. In de sport speelt het benutten van transfer een belangrijke rol bij de

FOTO: HANS DIJKHOFF

keuze van opeenvolgende sportactiviteiten. Daar kan de LO wat van leren.

LO beïnvloedt echter ook de sport. Met name binnen de jeugdsport ontstaat steeds meer aandacht voor het belang van het kind en de pedagogische verantwoordelijkheid van de sport. Aspecten daarvan zijn: het meer systematisch beïnvloeden van het leren (hoe te leren) sporten én het goed omgaan met verschillen.

De vakwereld in ons land is meer sportgericht óf meer bewegingsgericht¹. Zes op de tien vakleraren voor dat eerste, drie op de tien voor dat tweede en een op de tien neemt een middenpositie in. Meer *sportgericht* bezig zijn betekent meer belang hechten aan de keuze van sport- en spelvormen, van volgordes en voor een ruime leertijd. Je wilt leerlingen dan ook in tien lessen vrijwel allemaal beter leren softballen. Meer *bewegingsgericht* bezig zijn betekent meer belang hechten aan het ervaren van essentiële bewegingsproblemen, het herkennen van bewegingsbedoelingen en het voldoende kunnen uitvoeren van een activiteit als totaliteit. Die activiteit kan een sport- of spelvorm zijn. Leerlingen ervaren en herkennen het probleem 'inblijven en uitmaken' door kennisgeving met vormen als: tikspelen, rounders of driehonkensoftbal.

LO en opleidingen

De vierjarige opleiding voor vakleerling lichamelijke opvoeding behoort in Nederland tot het hoger beroepsonderwijs en kent

FOTO: HANS DIJKHOFF

voegdheid oplevert. In die hogescholen overheerst steeds meer één bepaald onderwijssysteem, zonder aandacht voor de mogelijk- of wenselijkheden van studentpopulaties. Zo vinden om de drie jaar vrij ingrijpende structurele veranderingen plaats die voor veel onrust en weerstand zorgen en eerdere implementaties frustreren.

Voor opleiders is vakontwikkeling op zich een kerntaak die op een wetenschappelijk verantwoord niveau moet kunnen worden gedaan¹. De kwaliteit van de opleiders is op dit punt vaak onvoldoende. Slechts een kleine groep slaagt in die taak. Net als in de school (bij één op de vijf vakgroepen) lukt het ook opleiders slechts in beperkte mate hun vak samen te ontwikkelen. Er is te weinig overleg- en ontwikkeltijd. Opleiders hebben te maken met een hoge werkdruk en onvoldoende ontwikkelings- of scholingsruimte binnen hun baan. Daar lijkt geen verandering in te komen. Vakontwikkeling in opleidingen wordt vooral aan het persoonlijk initiatief en toeval overgelaten.

Vakleraren zijn in het algemeen goede begeleiders, organisatoren en effectieve beïnvloeders van het bewegingsgedrag van leerlingen. Hun didactische ontwikkeling of het lesgeven vindt veelal al doende plaats. Eens in de opleiding geleerd, blijft altijd zó gedaan. Vakdidactische ontwikkeling in de school is een kwestie van persoonlijk initiatief en waarop geen 'druk' wordt uitgeoefend.

LO en inhoudelijk vakbeleid

De primaire taak van de vakvereniging (KVLO) is de rechtspositionele belangen van vakleraren te behartigen en alert te zijn op het behoud of verbeteren van de positie van het vak in de verschillende onderwijstypen. Die taak is door de jaren heen prima uitgevoerd. De vakinhoudelijke ontwikkeling wordt samen met de opleidingen en het instituut voor leerplanontwikkeling in Enschede vormgegeven in studiedagen of nascholingscursussen. De meeste modelplannen voor de verschillende onderwijssoorten worden in Enschede gemaakt. Soms vindt planontwikkeling ook in een opleiding plaats. De richting van die

FOTO: INTERNET

geen universitaire variant. De opleidingen zijn aanvankelijk zelfstandige instituten, maar vanaf begin van de jaren negentig zijn ze geleidelijk opgegaan in grote hogescholen. Hun cursusaanbod is uitgebreid met bijvoorbeeld opleidingen voor sport-, beweg- en gezondheidsmanagement die geen van alle een onderwijsbe-

vakontwikkeling is een vrij spel van krachten, waaraan vakdidactici in wisselende projectsamenstellingen deelnemen en de regie instituutgebonden is. Er is geen landelijke regie¹. De trits (plan) ontwikkeling, implementatie en (evaluatie)onderzoek vindt weinig plaats. De schoolgebonden vakwerkplanontwikkeling die aan het begin van de jaren tachtig werd gepropageerd is nog maar bij één op de vijf vakgroepen terug te vinden. Modelplannen kunnen daarbij als referentiekader dienen. De doorsnee vakleraar maakt alleen plannen voor een lessenreeks en lessenperiodes. Plannen voor de lange termijn, bijvoorbeeld een module voetbal, zie je weinig.

Voor zover vakdidactisch of bewegingsonderwijskundig onderzoek in Nederland plaatsvindt, is dat praktijkgericht totaalonderzoek. In begin tweeduizend is, na lange tijd, sprake van een opleving aan conceptueel en evaluatief vakonderzoek. Dat eerste staat internationaal bekend als educational design research. Het is een noodgedwongen keuze want op LO-gebied is geen geld, tijd en onderzoeker of instituut beschikbaar voor meer fundamenteel detailonderzoek. Het ontbreken van een langjarige, gezamenlijke en wetenschappelijke ontwikkeling van de vaktheorie maakt dat het vak de mogelijkheid mist om zich optimaal in het denken en doen van veel vakgenoten te ontwikkelen.

De gegeven vakhistorische beschrijving geeft aan wat in de afgelopen veertig jaar *goed* en *minder goed* is gegaan. Er zijn juich- en zorgpunten en van beide kunnen we leren. Wensen die we nu in

2010 hebben geformuleerd geven tegelijk aan wat mijn generatie (nog) niet (voldoende) heeft kunnen realiseren. De troost van onvoltooid werk is: het zal wel een dynamisch vak betreffen. En dat is 't.

1 Dr. E. Timmers, (2009). *De ontwikkeling van het (beter) leren bewegen en sporten op school van 1970 tot 2010*. Over lijnen en relaties in de vakdidactiekontwikkeling van de Lichamelijke Opvoeding in Nederland vanuit een bewegingsonderwijskundig perspectief. Nieuwegein: ARKO Sports Media. Het eerste exemplaar is tijdens de Thomas-oriëntatiedag in Tilburg op 11 december 2009 aan de voorzitter van de KVLO, Gert van Driel, aangeboden.

Correspondentie:

e.timmers6@chello.nl

ADVERTENTE

SNOWBREAKS.NL
BY ROCKS & RIVERS

Wintersportkampen
Educatieve Winterkampen
Gletsjer-skikampen
Bergsportkampen

www.snowbreaks.nl

The advertisement features a group of people in winter gear posing in a snowy mountain landscape. Logos for VeBON and other partners are visible at the bottom.

SWISS ADVENTURE.NL

Actieve groepsvakanties!

Bij ons in de Zwitserse Alpen staan we nooit stil. Wakeboarden, waterskieën, mountainbiken en raften, een gegarandeerde spetterende actieve vakantie.

Kijk snel op www.swissadventure.nl of bel voor meer informatie **06 164 30 119** en boek jouw vakantie van het jaar!

The advertisement shows a person wakeboarding on a lake with snow-capped mountains in the background.